

"Eenheid en verdeeldheid in Europa" in Internationale Spectator (6 September 1950)

Source: Internationale Spectator. 06.09.1950, n° 17. 's-Gravenhage: Het Nederlandsch Genootschap voor Internationale Zaken.

Copyright: (c) Internationale Spectator

URL: <http://www.cvce.eu/obj/>"eenheid_en_verdeeldheid_in_europa"_in_internationale_spectator_6_september_1950-nl-beba2da0-5dc3-4b2a-9743-591d02e53acd.html

Publication date: 18/09/2012

Eenheid en verdeeldheid in Europa

De eenheidsbeweging, na de oorlog in Europa voor het eerst als volksbeweging begonnen, wordt onder de druk der huidige omstandigheden, meer en meer verengd tot een dringende actie voor militaire samenwerking. Het "éne Europese leger" heeft nu de belangstelling, die vroeger aan het "economische éne Europa" of aan de "eenheid der Europese beschaving gegeven werd."

Verenging van het Eenheidsstreven

Dit op de voorgrond dringen van het militaire probleem is onweerlegbaar een verenging van de eenheidsgedachte. Prioriteit voor militaire samenwerking heeft ten achterstelling van andere samenwerkingsexperimenten — die immers aanvankelijk economisch storend en daardoor voor militaire paraatheid belemmerend kunnen werken — als noodzakelijk gevolg. Het is waar, dat onvoorwaardelijke samenvoeging van de West-Europese strijdkrachten een levensnoodzaak voor ons en onze burens is. Droevig is echter, dat onwillekeurig de gedachte opkomt, dat bewapening mede prioriteit gekregen heeft omdat dit het enige gebied is, waarop Groot-Brittannië en de Continentale mogendheden tenminste tot op zekere hoogte samen kunnen gaan, zonder dat de beroemde "sovereiniteit" van het eilandrijk in onmiddellijk "gevaar" komt. Dat die Britse sovereigniteit heden even beperkt is als die van zo menig ander land in Europa, dat Groot-Brittannië zich in belangrijke zaken nauwelijks bewegen kan zonder voorafgaande toestemming der Dominions, dat het de politieke lijn der Verenigde Staten in Azië moet volgen, hoe brommerig en protesterend ook, weerhoudt vele Britse staatslieden niet van het willekeurige gebruik van het sovereigniteitsargument. Het argument is in wezen zwak: sovereigniteit is een rekbaar en variërend begrip: sovereigniteit streeft men niet na om wille van de zaak zelf, maar om vrijheid in handelen op bepaald gebied te verkrijgen of te handhaven. En waarom wil Groot-Brittannië die vrijheid handhaven? Omdat, zegt Londen, het zijn relatie tot de overzeese gebieden primair acht boven alle andere connecties. Het argument suggereert de paradox dat de Britten hun sovereigniteit willen handhaven, omdat ze deze niet volledig meer bezitten: de Dominions hebben recht van meepraten.

Vaak echter wordt dit argument gezien als een versluiering van onuitgesproken diepere redenen, die, aan de dag gebracht, al te onaangename repercussies in Continentaal Europa zouden hebben. Groot-Brittannië kan en wil zich niet van de Europese samenwerking terugtrekken, maar evenmin wil het zijn vrijheid van handelen en bijzondere wereldpositie opgeven. Zo wordt de indruk gewekt, dat het zijn sovereigniteitsscrupules gebruikt om een samenwerking te saboteren, die het noch hinderen noch bevorderen wil en die het alleen in haar zwakste vorm wil tolereren, waardoor ze geen gevolgen kan hebben, die Engeland economisch lastig of nadelig zouden kunnen zijn. Het doet mee, om te zorgen dat het niet mee te doen hoeft en dat er anders niet gebeurt dan wat met de zelfstandigheidspolitiek van de Londense regering, in interne economische zowel als in buitenlandse politiek verenigbaar is. De stroom afdammen kan het niet, maar kanaliseren is een mogelijkheid. Zo deed Bevin met zijn voorstel tot aanvaarding van het Statuut van Europa. Zo deed Churchill enkele weken geleden met zijn voorstel voor een Europees leger, hoe vreemd deze bewering op het eerste gezicht ook lijkt.

Geen integratie, geen federatie, wei samenwerking op formeel omschreven gebied en dan ad hoc, en pro tempore, dat schijnt de ware inhoud van Groot-Brittannië's leer der nationale sovereigniteit. Van die hoek gezien, dringt zich op dit moment de afweer tegen aggressie uit het Oosten vanzelf op als het belangrijkste samenwerkingsobject. De verdediging van Engeland eist in onze dagen de verdediging van een brede strook van West-Europa. Britten, die als in de dagen van Walpole en Pitt, menen dat hiervoor een leger van continentalen, gesteund door de Britse vloot, luchtmacht en industrie (vroeger vloot en geld) voldoende is, begrijpen de moderne verhoudingen niet. Toch schijnen velen van hen, en schijnbaar ook de Labour-regering, zich van die opvatting niet geheel los te hebben kunnen maken. Volhouden kan Engeland dit standpunt in geen geval; ook in 1915 en volgende jaren, en in 1944 moest Groot-Brittannië zijn volle mankracht inzetten. Aarzelend misschien, maar het moest gebeuren.

Churchill's visie op de eenwording

Churchill's strategische politiek van 1942-1944 scheen vaak ook door een aarzeling bevangen, maar moest

zich tenslotte naar de onverbidelijke eis der Amerikaanse opperleiding richten. Van die les heeft hij geleerd en nu is het Churchill geweest, die breder en aan onze tijd aangepaste Visie getoond heeft. Maar, zeggen sceptische continentalen, heeft bij hem misschien méér de gedachte voorgezeten zijn jarenlange propaganda voor Europese eenheid niet te willen verloochenen dan de bereidheid de Britse vrijheid van handelen voor het algemeen belang te willen beperken? Zou hij niet vooraf geweten hebben, dat bijna alle Britse gedelegeerden in Straatsburg, ook zijn partijgenoten, tegen zijn voorstel zouden stemmen, wat zijn dramatisch optreden tot een theaterstuk zonder reële achtergrond maakte?

Er is geen reden om aan zulk comédie-spel, dat, gezien de nood van de tijd inderdaad ergerlijk zou zijn, te geloven. Churchill, hoewel resoluter en dieper ziende dan velen van zijn landgenoten, gaf de grondregel der Britse soevereiniteitspolitiek niet prijs. Ook zijn voorstel is niets dan een vereniging der Europese samenwerking, juist ook op militair gebied. Zijn eigen woordenkeus bewijst het. Hij is een te ervaren politicus en parlementariër, om niet te weten dat elk zijner, woorden precies dat moet uitdrukken, wat hij zeggen wil, en dus mogen zijn woorden gerust kritisch bekeken worden. Spaak schreef op 3 Juli 1.1. in een artikel, zowel in „Le Monde” als in de "Neue Zürcher Zeitung" afgedrukt over de noodzakelijkheid een "Europees Minister van Verdediging" aan te stellen. "Verdediging" omvat alle takken van de strijdkracht, ook lucht-vloot en zeemacht. Churchill echter sprak enkel en alleen van een Europees leger, d.i. van grondtroepen, infanterie en wat er aan zware wapenen bij komt. In de finale vorm der resolutie, te Straatsburg aangenomen, wordt gesproken van een Minister van Defensie én van een Europees leger, maar de uitdrukkelijke vermelding van het laatste bepaalt en beperkt de taak van de eerstgenoemde instantie. Latere verklaringen door Churchill en zijn schoonzoon Duncan Sandys bevestigen dat het de voorsteller enkel om een integratie van de Europese legermacht en niet meer dan dat te doen is.

Op deze wijze gezien, wordt het verschil tussen een integratie van Europa en van een militair bondgenootschap in de traditionele zin des woords, gering. Churchill's voorstel overtreft de historische allianties slechts door de instelling van gemeenschappelijke uitrusting. Van een eigenlijke taakverdeling of integratie die tot diep in het maatschappelijk leven der samengaande volken doorwerkt, is geen sprake. Gezamenlijk vormt men een leger. Daarnaast handhaaft elke bondgenoot een nationale krijgsmacht ter eigen beschikking.

Wanneer op deze gedachte doorgedaan wordt — en dit lijkt onvermijdelijk wegens het dreigende gevaar uit het Oosten — kan het gehele project van eenmaking van Europa omgebogen worden in een richting, die wezenlijke unificatie terugdringt tot de verre toekomst.

Sowjet-Rusland en het Eenheidsstreven

De mogelijkheid bestaat dat dit ombuigen van de oorspronkelijke opzet geheel aan de bedoeling van Sowjet-Rusland beantwoordt, dat deze politieke ontwikkeling door voortdurende oorlogsdreigingen in de hand werkt. Eerst werd Berlijn geblokkeerd. Toen werd bedreigd met een bezetting van Berlijn door de Oost-Duitse jeugd. Zodra verzet van Westerse kant een besloten zaak was, werd ingebonden.

Nu dreigt Oost-Duitsland met een invasie van de Bondsrepubliek en niemand weet of dit dreigement een tactische manoeuvre is of een werkelijk plan. Het is Rusland zeker niet alleen te doen om een binding van Westelijke strijdkrachten in Europa, waardoor het in Azië de vrije hand krijgt. Wanneer het door dreigingen het economische herstel van West-Europa storen en de nadere eenwording tegenhouden kan, heeft het veel bereikt, ook zonder openlijke oorlogvoering in het Westen. Het verhaast door zijn druk de kansen voor een crisis, door economisch productieve arbeid in West-Europa en Amerika te doen vervangen door economisch onproductieve en door de tendenz naar inflatie te versnellen.

West-Europa kan momenteel niet anders dan zich toeleggen op bewapening. Doet het dit niet dan kan het niet beletten dat de machtssfeer der Sowjets wordt uitgebreid. Een onnoemlijk psychologische druk ligt al op de West-Europese landen, waar de massa geen vertrouwen heeft in eigen afweerkracht en waar tienduizenden nu reeds enkel en alleen op redding van eigen leven of vrijheid bedacht zijn. Wanneer West-Europa niet resoluut zijn weer; kracht herstelt, wordt het alleen uit angst reeds rijp voor Sowjet penetratie, naar het voorbeeld van de prooi, die, gebiologeerd door de slang, zichzelf bewegingloos offert.

Wanneer West-Europa zich wel bewapent, tast het opnieuw zijn zo mager geworden reservebezit aan en is het gedoemd tot een economische crisis in geval van een uitstellende en voortdurend slechts met dreigingen werkende Sowjet politiek. Zou dit de Westelijken te veel worden, dan bestaat het gevaar van preventieve oorlog, in welk geval Rusland moreel sterk en het Westen moreel zwak de strijd in gaat.

De grote meningsverschillen onder de Westelijke Staten: tussen Groot-Brittannië en de Verenigde Staten, tussen Groot-Brittannië en Frankrijk en ook tussen Frankrijk en de Verenigde Staten zijn het Oosten volkomen bekend en Moskou kan daarop zijn politiek baseren. Wij echter weten totaal niets van mogelijke tegenstellingen onder de Russische leiders. Ook hierdoor staan we zwak.

Rivaliteit en Eenheidsstreven

En zelfs onder de druk der straffe Oostelijke organisaties van Staten en na enkele jaren van volksagitatie en na instelling van officiële gemeenschappelijke West Europese instanties van overleg op verschillend niveau, blijft de rivaliteit tussen de drie sterkste naties in ons werelddeel de politieke verhoudingen beheersen. Groot Brittannië wil helemaal geen nauw samengaan der Europese staten. Generaal de Gaulle, die openlijk uitspreekt wat ook bij andere Franse staatslieden leeft, wil ze alleen op de basis van Frankrijk's leiderschap. Frankrijk en Engeland beiden willen voor eigen en Europees belang Duitse medewerking maar op Britse en Franse voorwaarden.

Hun stille tevredenheid over Duitsland's uiteen vallen in twee staten kunnen ze niet geheel verbergen, al gaat daardoor alles wat het Westen sinds Karel de Grote aan beschavingsgebied won, voor altijd verloren. Generaal de Gaulle zei precies wat hij bedoelde toen hij sprak over herstel van het Karolingisch Rijk van de eerste Franken Keizer: niet honderd maar duizend jaar wil hij terug in de geschiedenis, toen de machtsverhoudingen in Europa gunstiger lagen voor West-Frankenland of Frankrijk dan ooit daarna.

Wat heeft dit alles met Europa's eenwording te maken? Is de beweging voor eenmaking niet juist ontstaan om aan "dit alles" een eind te maken? En wat stellen degenen die nog altijd denken en spreken over een "Derde Macht" in Europa zich eigenlijk voor? West-Europa is nog niet zo ver, dat het uit eigen middelen zelfs in vreedstijd leven kan. Om niet af te zakken naar een laag levenspeil, waarbij interne onrust een felle strijd om het bestaan ontketenen zou tussen de Staten onderling en tussen de bevolkingsgroepen binnen de afzonderlijke Staten, heeft het buitenlandse hulp nodig. Enkele jaren hebben we geleefd in de ongegronde hoop, dat de Marshall hulp, als een penicillinekuur ons van alle kwaadaardige oorlogsgevolgen zou bevrijden, maar ook die hoop hebben we moeten opgeven, hoe groots de Amerikaanse hulp en het daardoor gewrochte herstel ook was.

Psychologische factoren in het probleem

De moeheid en matheid, die op elke grote inspanning volgt komt nu over Europa. Na de onnoemelijke druk van de oorlogsjaren volgde een korte periode van uitbundigheid en levenslust. Niet uit echte kracht kwamen die voort, ze waren slechts een uitleven en een afreageren van de spanning die zich opgehoopt had en geen uitweg had kunnen vinden. In die sfeer leek alles mogelijk. Daarna kwam snel de terugslag. Hoe uitgeput, hoe zwak aan krachten Europa geworden was bleek vanaf 1947 en toen de Marshall injecties, die ons kunstmatig opleven deed, hun effect begonnen te verliezen volgde de algemene verslapping. In 1945 meenden we wonderen te kunnen doen. De kracht van de geest kon immers aanvullen wat het lichaam aan kracht te kort kwam, bij Europa, bij de afzonderlijke naties en bij de individuele mens. Maar in het moeizame en zo hopeloos omvangrijke werk der reconstructie, in contact met de beslommingen van het zo bezwaarlijk geworden dagelijkse leven en ingeënd door de nu eenmaal onvermijdelijke rompslomp van "administratie en toen slecht geordend bestuur, brak de geestdrift snel en kwam het tekort aan evenwichtig lichamelijk en geestelijk weerstandsvermogen voor de dag. Een psychologische inzinking volgde.

Voor dit psychologisch probleem der na-oorlogsjaren was door de leiders der Westelijke machten geen enkele voorziening getroffen. Integendeel, door slagwoorden, door verdoezeling der ware verhoudingen, door het opwekken van niet te verwezenlijken verwachtingen was het volk van West-Europa nog extra

opgejaagd. Alle andere overwegingen waren ondergeschikt gemaakt aan de militaire en alle militaire overwegingen waren uitsluitend gericht op vernietigingen, volkomen vernietiging van de vijand, ongeacht de consequenties. Voor de fouten toen gemaakt, krijgt het volk van Europa nu, in het uur van zijn psychische inzinking, de rekening gepresenteerd. Is het verwonderlijk, dat het die verantwoording van zich tracht af te schudden? De een wil vluchten en zich aan alles onttrekken, de ander weet niet beter te doen dan zich nu reeds in de armen te gooien van die macht, die, zoals hij denkt, hem straks toch komt grijpen en de meerderheid laat maar gebeuren. Geestelijk hebben we bitter weinig afweerkracht.

Gaan we nu ons heil zoeken in eenzijdig naar voren brengen van het militair aspect? Voor de bovengenoemde noden is de opbouw van een sterke strijdmacht geen afweermiddel. Eenzijdig militair denken zal ons slechts nieuwe gevaren brengen, afgezien van het grote kwaad dat voortvloeien moet uit een methode van denken, die de vorming van een militaire macht in de plaats meent te kunnen stellen van die van een veelzijdige Europese macht, een geestelijk en maatschappelijk geordend Europa.

Waar ligt de schuld?

De voorafgaande beschouwingen leiden tot de opvatting, dat momenteel de integratie der West-Europese Staten nog slechts een ideaal is en geen werkelijkheid en dat de éénwording van Europa geen wezenlijke voortgang maakt. De problemen, aan de éénwording verbonden, lijken onoverkomelijke hindernissen. Of is gebrek aan inzicht bij sommige of alle leidende staatslieden de schuld? Of kunnen de staatslieden en de volken zich niet los maken van overgeleverde begrippen, zoals het nationale soevereiniteitsbeginsel? Of zijn het particuliere belangen, zowel van personen als naties, die à tort et a travers verdedigd worden tegen het algemeen belang in? Is het kortzichtigheid, die niet in wil zien dat de wereld en zeker Europa "steeds kleiner wordt" door het verdwijnen van afstanden in tijd en in ruimte. Ziet men dan niet dat er nog slecht "One World" is en niet een naast elkaar bestaan van volken, die van elkaar niet weten en die geen onderlinge beroering hebben?

Dit lijkt ons oppervlakkig en onjuist gezien. Zeker, er zijn grote veranderingen gekomen en tijd en ruimte zijn zeer relatieve begrippen gebleken. Maar is het waar, dat de naties en de volken naar elkaar toegegroeid zijn? Is het onderling afhankelijk worden op materieel gebied daarvoor voldoende aanwijzing? We geloven het niet. De onderlinge afhankelijkheid schept nieuwe problemen, dat moet ieder toegeven. Only an extreme pessimist ventures to suggest that interdependence might multiply points of friction and conflict", schreef John Dewey reeds in de winter van 1944/45. In welke richting werkt echter deze afhankelijkheid? Is dit minder belangrijk worden van tijd en ruimte, dit op elkaar aangewezen zijn van bevolkingscentra voor beschikking over grondstoffen en levensmiddelen, een factor die inter-Europees unificerend werkt? Of werkt deze factor speciaal in algemeen en wereldwijd verband? Of, en dit lijkt ons een allerbelangrijkst argument, is deze onderlinge afhankelijkheid mede daarom van zo'n betekenis geworden, omdat aan de bewegingsvrijheid der individuen sinds tientallen jaren zo'n beperking is opgelegd? Het onbeweeglijk geworden zijn der bevolkingscentra schept problemen die nog vijftig jaren geleden door kolonisatie ten dele ondervangen konden worden. Hier telt niet alleen de sluiting der blanke immigratie gebieden mee, die al sinds decennia bestaat. Juist in de laatste jaren heeft de ineenstorting der "koloniale" rijken nieuwe en gevaarlijke beperkingen gebracht. Gevaarlijk zijn deze omdat deze nieuwe beperkingen anders dan de eerstgenoemde, een scheef trekken der maatschappelijke groeperingen in de emigratie landen veroorzaken kunnen, die met een intellectueel proletariaat belast kunnen worden. Wel hebben de oorlogsgebeurtenissen bevolkingsverschuivingen gebracht, maar omdat ze het resultaat van oorlogsgebeurtenissen zijn, werd op geen andere doeleinden dan politieke geacht en verveelvoudigden zij het probleem. Of moet men zeggen, dat juist de wegsmelting van tijd en afstand de fixering der bevolkingscentra mede tot stand brengt, omdat bij openstelling van het personenverkeer een dusdanig door elkaar heen en weer trekken, een zodanig plotselinge opeenhoping op bepaalde gebieden ontstaan zou, dat de moeilijkheden vergroot zouden worden en chaos ontstaan? De Oost-Westelijke migratie die in Duitsland na fixering der grenzen en bevolking voort blijft gaan is er een voorbeeld van. Een ander voorbeeld bieden de Verenigde Staten van Amerika waar de federale regering moest ingrijpen en arbeidsmogelijkheden scheppen in streken met sterke bevolkingsafvloei om te grote onevenwichtigheid te voorkomen. Welk beeld zou Europa over twintig jaren bieden, wanneer daar, zoals in de Unie, zestig procent der bevolking zou zijn komen te wonen in een ander gewest of land, dan waar ze geboren is? Zulk een ontwikkeling zou inderdaad ontoelaatbaar zijn.

En waarom ontoelaatbaar? Omdat de Europese politieke gemeenschappen meer en meer geworden zijn tot gemeenschappen met een uitgesproken individueel karakter dat bewust is aangekweekt en in stand gehouden en die op geheel eigen wijze geordend en van naburige gemeenschappen door diepe kloven gescheiden zijn m.a.w. omdat de desintegratie van Europa te ver gevorderd is.

Het is misschien gewaagd om in de tijd van de O.E.E.C. en van Straatsburg en wat al niet meer te spreken van een desintegratie, zelfs van een steeds voortgaande desintegratie, van Europa en toch menen we het zo te moeten zien. En wanneer dit zo is, ligt de conclusie voor de hand dat de volksbeweging voor unificatie die we na de oorlog zo fors zagen opschieten, een reactie op de desintegratie is, die wel de regeringen tot enkele zeer ongewone stappen gedwongen heeft, maar blijkens het vroeger gezegde de neergaande ontwikkeling niet kan tegenhouden. Als dit zo is, moet de oorzaak voor de slechte voortgang der eenmaking niet gezocht worden in kortzichtig vasthouden aan verouderde souvereiniteitsbegrippen, zoals gewoonlijk gezegd wordt, maar in het wezen der Europese samenleving zelf.

Europa's voortschrijdende desintegratie

Eeuwen geleden was de eenheid der Christenheid — van Europa dus — een levende gedachte en in zekere zin werkelijkheid. Politiek viel Europa steeds meer uiteen. Wel werden honderden, zo niet duizenden, miniaturstaten uit de feodale tijd (eigenlijk deelstaten van een slechts theoretisch bestaand groter geheel) opgeruimd, maar tussen de overblijvende en steeds machtiger wordende politieke eenheden werd de kloof altijd groter. Economisch was Europa wel nooit een eenheid, maar het overwegend agrarisch karakter van alle Europese gemeenschappen maakte de tegenstellingen weinig scherp. Eerst na de eerste wereldoorlog kreeg het staatsgezag zulk een invloed op het economisch leven der politieke gemeenschappen, dat elke staat voor zich naar een eigen economisch stelsel ging streven en hereniging technisch uitermate moeilijk werd. Geestelijk bleef Europa zeer lang een eenheid. Maar op gegeven moment zegevierde het individualisme, dat alle overgeleverde bindingen in samenbundelende overtuigingen doorbrak. Europa bood echter geen ruimte genoeg voor een totale doorwerking van het individualisme in geheel het leven. In een weinig bevolkt en zich uitbreidend land als de Verenigde Staten der negentiende eeuw kan de individualistisch ingestelde mens zich door uitzwerming aan de druk der samenleving onttrekken. In Europa was dit niet op dezelfde wijze mogelijk. Uit de historisch geworden politieke gemeenschappen kon men zich niet los maken, maar in plaats daarvan werden die gemeenschappen zelf geïndividualiseerd. De doorwerking van nationalistische opvattingen en de modellering van de geest der jeugd door van staatswege gedirigeerde onderwijsstelsels verdiepte de bestaande tegenstelling en creëerde soms de meest onredelijke afscheidingen.

Technisch werd het onderling verkeer steeds gemakkelijker, maar praktisch werd het steeds moeilijker: de onbepaalde onderlinge wisselbaarheid van geld verdween, de grensstations werden de langdurigste halteplaatsen in het doorgaand verkeer, de taalgrenzen werden meer en meer mentaliteitsgrenzen. Vooral het laatste werd tot een grote hinderpaal bij het onderling verstaan en het gezamenlijk werken. Was het hierbij gebleven, dan was de schade waarschijnlijk met enige moeite te herstellen geweest. De geestelijke eenheid van Europa werd echter veel dieper aangetast. Niet alleen werden door ombuiging van gezond nationaal gevoel aan de volken nationalistische opvattingen opgedrongen, die afscheidend werkten, maar ook de afzonderlijke personen werden door de ontwikkeling van het wetenschappelijk denken voor een veelheid van opvattingen en stelsels geplaatst, waaruit de meesten van hen, ook van de intellectuelen, de weg tot klaarheid en overtuiging niet konden vinden. Of het stukslaan der geestelijke eenheid der Middeleeuwen en nog later een vooruitgang of een neergang geweest is, bepaalt elk naar eigen overtuiging; zeker is echter dat voor de stukgeslagen eenheid geen nieuwe in de plaats gekomen is. De rationalisering en relativisering van alle begrippen is zo ver gegaan, dat alleen jaarlijk grote denkers door dit alles heen nog een houvast voor hun waarde-oordelen behouden kunnen. Voor het overgrote deel der intellectuelen is echter alles gerelativeerd geworden zonder tegenwicht tegen de gevaarlijke consequenties hiervan, en velen van hen die hun houvast in het Christelijk geloof hebben behouden, zijn desondanks in hun overtuiging wankel geworden, wanneer het zaken betreft waaromtrent hun geloof hun geen directe richtlijnen geeft. Hun wetenschappelijke scholing hebben ze immers gekregen onder de rationaliserende en relativiserende denkmethode.

Samenvattend kan men zeggen: door de individualisering der politieke gemeenschappen werd de economische en culturele kloof tussen de Europese staten steeds groter, ondanks de technische verbetering der verkeersmiddelen. Een geestelijke eenheid onder de cultuurdragende kringen ontbrak zodat tegen deze splijting geen tegenwicht bestond. Wij Europeanen waren geestelijk nog slechts één in het relativeren van alle dingen, wat vanzelf leidde tot één zijn in het volkomen negatieve: in scepticisme en cynisme. Hier ligt de diepste oorzaak, waarom West-Europa de leiding in Azië niet behouden kon en in Afrika niet zal kunnen behouden: we brachten daarheen onze techniek maar we twijfelen te zeer aan de waarde van onze eigen overtuigingen om ze elders oprecht te durven aanbieden.

De beweging voor Europa's eenheid een reactie

Tegenover het steeds verder uiteenwijken van de Europese politieke eenheden was de na-oorlogse Federalistische Beweging een reactie. Het was niet de bekroning van een langzaam voorbereide ontwikkeling, maar een verzetsbeweging tegen desintegratie, die onvermijdelijk in tempo winnen zou door de wanhopige situatie, waarin vele Europese landen zich bij het einde van de strijd bevonden en waaruit ze zich koste wat het kost redden wilden. Het was niet toevallig dat in oorsprong deze beweging nauw samenhang met de verzetsbeweging tijdens de oorlog, die een verkeerd gerichte integratie bestreed, maar daardoor des te duidelijker de noodzaak voor een goedgerichte opzet inzag. "Zo gaat het niet langer", was de algemene overtuiging, "er moet na de oorlog iets anders gebeuren". Wat ging zo niet langer: het ineengroeien der Europese staten? Natuurlijk niet. Wat niet langer voortgaan kon, was het onbewust aangevoelde uiteenwijken daarvan. Dat religieuze groepen en internationaal opgezette politieke stromingen zoals het socialisme een grote rol in dit verzet spelen, heeft een historische grondslag: treuren tenslotte niet alle kerken over de eenheid, die door Reformatie en Contra-Reformatie verloren ging? De geestelijke eenheid herstellen op nieuwe basis mag de eerste en diepste opzet van al die volksbewegingen genoemd worden, die niet als die van Churchill uitgingen van politici in de praktijk. Daarom drongen de Federalisten in de afgelopen jaren steeds aan op de schepping van een supra-nationale regering en een supra-nationaal parlement, waar men elkaar ontmoeten kon en van waaruit het werk van éénwording met zijn economische en politieke problemen voortgestuwd kon worden, ondanks alle bezwaren.

Deze oplossing was bepaald onvoldoende. Door het instellen ener Europese Federatie werd het kwaad niet in zijn wortel aangetast. De Federalisten hoopten, dat de kameraadschap uit de verzetstijd een basis zou vormen voor een nieuwe geestelijke samenhang, maar ieder weet, dat die kameraadschap, in nood en lijden gevoeld, verdwijnt wanneer het gewone leven "zijn rechten herneemt".

Van dit streven naar toenadering zijn we weer ver afgekomen, hoewel we een embryonaal Europees bestuur hebben. Daar in Straatsburg dreigt de opzet te verzanden, omdat de Raad en de Vergadering geworden zijn tot het strijdtoneel waarop de botsing over multi-nationaal of supranationaal verstaan van Europa's ordening doorkruist wordt door allerlei andere conflicten, ten dele van partij-politieke ten dele van internationale, ten dele van internationale aard.

De nood op geestelijk gebied

Op politiek en economisch gebied gaan de bevoegde inter-Europese instanties voort al strompelend en struikelend hun doelen na te streven. Op geestelijk gebied, waar de wortel van het kwaad ligt, wordt ook gewerkt, maar is het overdreven te zeggen, dat hier nog meer dan elders blijkt hoever de desintegratie van Europa reeds is voortgeschreden? De desintegratie werkt door langs tweeërlei weg, zeiden we, langs die der nationale tegenstellingen en die der geestenverwarring onder de individuen. Aan beter onderling begrip wordt gewerkt, maar met wat voor middelen! Eeuwen terug, toen verbindingsmiddelen beperkt en wetenschappelijk werk bijzonder moeizaam was, bestond in Europa een "geleerdenrepubliek" een zich verwant voelen van denkers en schrijvers, die elkaars werken, in één taal geschreven, bestuderen konden. De eenheid van taal moest verdwijnen, toen de kring der geleerden zich begon uit te breiden, maar een geestverwantschap bleef bestaan. Nog enige tientallen jaren geleden was internationaal wetenschappelijk contact een vanzelfsprekende zaak. Is er duidelijker bewijs voor de voortgaande verwijdering dan dat nu de wenselijkheid gevoeld wordt van bijzondere attaché's aan de gezantschappen, waaraan de behartiging van culturele samenwerking wordt opgedragen? Of dat reeksen van conferenties, met eindeloze zittingen en veel

administratief gedoe georganiseerd worden teneinde het persoonlijk contact onder beoefenaars van wetenschap en kunst te bevorderen, dat vroeger vanzelf plaats greep? Of dat er in sommige Europese landen een soort "universitaire zomercursussen industrie" tot stand gekomen is, waar studenten, uit velerlei landen elkaar en — bij gelegenheid — ook professoren uit het gastvrijheid gevend land ontmoeten en spraken kunnen? Over de nuttigheid van al deze opzetten en van de uitzending van studenten — vaak jonge mensen zonder enige levenservaring — zou wel wat te zeggen zijn, maar in ons bestek is het voldoende er de aandacht op te vestigen, dat de culturele gedachtenwisseling bijna krampachtig bevorderd wordt, uit vrees waarschijnlijk dat zonder deze regeringsbemoeienis elk in zijn eigen nationaal hokje gevangen zou blijven. En een andere reden is, dat door tal van controle-maatregelen tussen de naties zulk een kloof begint te gapen, dat zonder regeringssteun de beoefenaar van wetenschap en kunst ternauwernood nog de mogelijkheid zou hebben om even buiten het eigen straatje te kijken. De economische desintegratie van Europa heeft groter culturele verdeeldheid ten gevolge. Verarming, of als men wil, sterke stijging van reis- en verblijfkosten in den vreemde, is een bij het voorafgaande aansluitende factor, die, gegeven reismogelijkheid en nuttigheid, het persoonlijk contact nog eens extra belemmert.

Probleemstelling en suggesties

Drieërlei soort belemmering staan dus een streven naar groter geestelijke eenheid in de weg: het technische bezwaar van gebrek aan middelen, het psychologisch-politiek bezwaar van nationalistische vereniging van de geest en de oneindig veel dieper gaande moeilijkheid, om ook onder gunstige omstandigheden nog een vaste basis te vinden, van waaruit positief gewerkt kan worden, zonder dat relativering en scepticisme onze opbouw in de grondslag weer onmiddellijk kunnen aantasten.

Het eerste bezwaar is eenvoudig te overwinnen door hulp van staatswege of van particuliere zijde. Zij, die de middelen hiertoe hebben, zouden naar Amerikaans voorbeeld, door stichtingen met betrekkelijk beperkte middelen veel kunnen presteren. Aan die hulp mag niet de eis verbonden worden, dat op bepaalde wijze, door vertoon makende conferenties en dergelijke, contact gezocht moeten worden. Steun aan het individu is in deze vaak beter dan steun aan een groep.

Wat het tweede bezwaar betreft: hier moeten veel groter problemen opgelost worden. Het gaat hier om niets meer of minder dan het ongedaan maken van anderhalve eeuw van streven in eenzijdige richting. Maar vóór dat we hierin verandering kunnen brengen, moeten de moeilijkheden van het vraagstuk beter gekend worden. Psychologie, sociologie en historie in samenwerking zouden het vraagstuk van de nationale eigen aard, van zijn groei en verwording, van zijn doordringen in de massa, van zijn spasmodische uitbarstingen en periodiek wegwijnen wetenschappelijk moeten nagaan. Men versta dit goed: niet het gezond en noodzakelijk nationaal besef achten we de oorzaak van internationale spanningen, maar de verwording daarvan, die haar diepere oorzaak vindt in het misbruik van dit besef door het politiek staatsgezag. Beide zaken dienen bestudeerd: de aard van het nationaal besef en zijn betekenis en dat van de nationalistische verwording. Unesco met zijn grote inkomen zou hierin een dankbare taak hebben kunnen vinden, waarbij het beter werk had kunnen leveren en minder geld behoeven uit te geven dan nu gebeurd is en nog steeds gebeurt. Unesco heeft naast veel ander werk, ook een deel van dit probleem in beginsel aangepakt, maar schijnt te blijven steken in dure voorbereidingen en discussies. Sinds de oprichting der organisatie is tijd genoeg voorbijgegaan, dat nu verantwoorde studies op stapel hadden kunnen liggen.

Zulk een studie is niets dan vooronderzoek. Ondertussen zou elkeen, die in het cultureel contact meedoet of er maar over praten wil, reeds zich zelf de vraag moeten voorleggen: Wat is de waarde van een nationale eigen aard, waarin bestaat die, wat is waardevol in het ons eigene en wat nadelig, wat draagt bij tot het belang der mensheid in groter verband en wat staat dit belang in de weg? Dan zal blijken, dat veel wat we het ons eigene noemen, volstrekt niet alleen ons eigen is en dat het na afstoten van alle uitwassen resterende internationale betekenis heeft en internationaal verstaan in geen enkel opzicht in de weg staat. Zo wordt dan een geestelijke basis gelegd waarop echte internationale samenwerking op allerlei gebied en regelmatig en druk verkeer tussen personen van velerlei nationaliteit, zelfs het samenwonen van meerdere naties, mogelijk wordt. Laat ieder echter er zich op voorbereiden, dat veel van wat we tot nu toe als gerechtigd en verplicht nationaal bewustzijn hoog gehouden hebben, omver gestoten zal worden. De bestudering der psychologische kanten van het probleem "natie" en "nationaal gevoel" is hier van het grootste belang en deze staat nog

slechts aan het begin van haar taak.

Welk resultaat kan men verwachten van internationaal cultureel contact, zolang genoemde studie geen beter begrip van het probleem mogelijk heeft gemaakt? Op specifiek vakgebied, vooral der exacte wetenschappen, kan vanzelfsprekend veel bereikt worden, maar het schijnt dat de nu gevolgde weg voor dat contact op andere punten de nadruk legt. Wat hoofdzakelijk bevorderd wordt, is incidenteel en verspreid contact. Wat kunnen we verwachten van het overal rond doen gaan van studiosi, op hoog, middel en laag niveau, van bijeenkomsten waar vele personen uit het ene land vele andere uit andere landen voor heel korte tijd ontmoeten? Natuurlijk, het heeft enig resultaat, maar is dit overeenkomstig de grote moeite en kosten, die voor de organisatie nodig zijn? 't Is moeilijk te geloven, dat op deze manier de historisch gegroeide nationale tegenstellingen overbrugd kunnen worden. Is het niet mogelijk, meer middelen ter beschikking te stellen voor diepgaande wetenschappelijke arbeid, die 'blijvende waarden schept en waarbij men geïnteresseerden uit andere landen gedurende langere tijd betrekken kan en moet? Kan hier geen taakverdeling plaats hebben op cultureel gebied tussen de landen der Westelijke beschaving, waarbij elk centrum van studie zich een meer bijzondere taak stelt? De omlijning van centra van studie behoeft niet samen te vallen met de omgrenzing der nationale eenheden en de arbeid waaraan een gegeven centrum zich bijzonder wijden wil, behoeft niet te gebeuren met krachten uit eigen kring alleen. Is geld aan zulk werk besteed misschien niet nuttiger besteed dan aan het eerder genoemde incidenteel contact? 't Zijn slechts enkele suggesties die hier gegeven worden, ter bestrijding van de slijtzwam van het nationalisme onder gelijktijdige handhaving van echte nationale waarden.

Maar wat baat dit alles, wanneer we ook niet het desintegrerend skepticisme en cynisme uit onze West-Europese denkwijze verbannen kunnen? West-Europa's grootste zwak is gebrek aan geloof in eigen geestelijke kracht¹⁾. Wanneer West-Europa op dit punt vast in zich geloofde, zouden we geen agressie behoeven te vrezen. Dit soort agressie is slechts gevaarlijk voor een moedeloze wereld zonder geestelijke vastheid. Maar hoe die vastheid te verkrijgen, of, als men wil, te herwinnen? Velen zoeken dit in een herstel van de Christelijke levensopvatting, beter nog: in een terugkeer tot het Christendom. Anderen verwerpen dit en verwachten alleen heil van een verder weggaan van het Christendom naar een nieuwe levenshouding. Hierover kan hier niet gediscussieerd worden. Slechts enkele opmerkingen:

Een terugkeer tot het Christendom betekent op de eerste plaats de vorming van de nieuwe geestesgesteldheid juist bij hen, die zich goedwillende Christenen noemen. Langs organisatorische weg is dit, naar onze mening, niet bereikbaar. Alle denken en handelen moet dan op het Christendom gebaseerd zijn en niet langer weifelend zweven tussen overtuigd geloof en rationalistisch denken. Het is hier niet de plaats de stelling uit te werken. Het is een suggestie, ter overweging aangeboden.

Vele opvattingen zijn mogelijk over de vorming van een nieuwe geesteshouding. Eén moge hier nader aangeduid worden, daar de tegenstelling tot de Christelijke opvatting hierin duidelijk en principieel tot uiting komt. Een artikel van de Amerikaanse filosoof en paedagoog John Dewey dient hierbij als leidraad.

"De wetenschap der physica en de technologische kennis van heden zijn ver vooruit op onze kennis van de mens, de menselijke gemeenschapsbanden en de modellering van het menselijk geestesleven. Het ontbreken van harmonische verhoudingen is het resultaat van deze onevenwichtigheid in kennis. We zijn in gebreke gebleven de wetenschappelijke methode en denkwijze, die ons zulk grote resultaten gebracht hebben op het gebied der exacte wetenschappen, toe te passen op de mens zelf en zijn levenshouding. Slechts deze werkmethode kan het inzicht brengen waardoor wij op wetenschappelijke wijze het welzijn der mensheid kunnen bevorderen, want de mens en de natuur zijn één, de middelen waardoor wij de natuur doorgronden, zullen ons ook de mens doen leren kennen, ons in staat stellen de methode te bepalen, langs welke de mens zijn neigingen ondergeschikt zal kunnen maken aan zijn inzicht en waardoor uiteindelijk maatschappelijke zekerheid en welvaart en vrede op aarde werkelijkheid zullen worden. Het is de taak der opvoeding deze geestesgesteldheid te doen groeien en alle geestelijke belemmeringen, daterend uit de eeuwen van obscurantisme af te schudden".²⁾

Zal het de wetenschap inderdaad mogelijk zijn, de mens als boetseerlei te vormen naar willekeur? De methode wordt, mutatis mutandis in de Sowjet-Unie beproefd. Zal ze tot groter eenheid of tot groter

verdeeldheid leiden? Hoe dit alles ook is, beide stellingen laten weinig hoop voor een veranderde geesteshouding der Westelijke wereld op korte termijn. Maar reeds de wil en het streven zulk een verandering te bewerkstelligen heeft ontzaggelijk effect.

Voor de praktijk van heden blijven als resultaat van onze overwegingen de volgende punten van waarde:

1. Krachtige en eendrachtige militaire samenwerking nu kan momenteel gevaar afwenden, maar groter gevaren scheppen op langer termijn, als deze samenwerking het enig en pover resultaat zou zijn der Europese beweging.
2. Alle samenwerking vereist taakverdeling op alle gebied, en elke taakverdeling eist onverbiddelijk, dat veel van wat we eeuwen lang gehad en gedaan hebben, nu door ons niet langer gedaan wordt.
3. Taakverdeling eist regionale samenwerking, desnoods onder verbreking van bestaande politieke grenzen.
4. Taakverdeling kan niet gebeuren op nationale basis; wat hier gedaan wordt, zal mede het werk moeten zijn van anderen. Vooral op cultureel gebied is werken op strikt nationale basis een onverstandige verenging van het begrip van samenwerking.
5. Onze beste wapenen zijn onze geestelijke waarden. Alleen geesteskracht, niet aangevreten door scepticisme en relativisme, verzekert het voortbestaan onzer beschaving.

Dr. B. H. M. Vlekke.

- 1) Men onderscheiden hier goed tussen geloof in eigen geestelijke kracht en geloof (of waan?) in West-Europese culturele superioriteit. Dit laatste vindt men eer te veel dan te weinig.
- 2) John Dewey "The Democratic Faith and Education" The Authoritarian Attempt to Capture Education. New York 1945.